

Kalbininkas leksikografas Aleksandras Lengvinas

ALDONAS PUPKIS

Lietuvių kalbos institutas, Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

El. paštas: aldonas.pupkis@gmail.com

Straipsnyje (1) pirmą kartą lietuvių kalbotyros ir leksikografijos istorijoje mėginama apžvelgti vieno iš XX a. 4-ojo dešimtmečio mažai žinomų kalbininkų leksikografų Aleksandro Lengvino gyvenimą ir veiklą. Remiantis fragmentiška rašytine informacija ir naujais surastais archyviniais dokumentais stengiamasi rekonstruoti kalbininko pažiūras ir įnašą į pirmųjų *Lietuvių kalbos žodyno* tomų rengimo darbą, apibūdinti žodyno redakcijos darbo dalykinę ir dvasinę aplinką.

Raktažodžiai: kalbotyros istorija, leksikografija, žodynas, transponavimas, žemaičių tarmė, autentiškumas

Didžiojo *Lietuvių kalbos žodyno* (toliau LKŽ) I tomo (1941 m.) prakalboje jo redaktorius Juozas Balčikonis, be kitų padėkų už prisidėjimą prie žodyno rengimo, įrašė ir tokius žodžius: „Redakcija labai gailisi, kad nesulaukė pirmo tomo pasirodant vienas iš pirmųjų ir geriausių jos bendradarbių *Aleksandras Lengvinas* (nuo Gargždų), miręs 1940 m. birželio 23 dieną (2). Nesulaukęs pasirodymo dienos, tačiau jis paliko žodyne savo nuopelnų ne-nykstantą paminklą, pažymėtą trimis mažomis raidėmis Gr_g – prie žodžių, kuriuos jis dirbdamas redakcijoje per vakacijas (3) ir kitomis progomis iš savo krašto surinko“ [2, 178]. Ir Pranas Skardžius jį laikė „vienu iš geriausių žodyno bendradarbių“ [3, 441]. Antanas Lyberis Lengviną prisiminė kaip vieną iš seniausių žodyno bendradarbių, stropiai atlikusį savo darbą, patardavusį Balčikonui, kaip redaguoti žodyną [1, 264]. Žodžių rinkėjas Pranas Dobilas (4), Lengvino bendramokslis universitete, jį laikė savo žodžių rinkimo mokytoju, o susirgusį ligininėje daktarai vadindavę Balčikonio asistentu [4].

Šios kelios nuotrupos iš Aleksandro Lengvino gyvenimo ir darbų, galima sakyti, yra beveik viskas, ką pasisekė aptikti apie jį įvairiuose šaltiniuose. Aleksandras Lengvinas nepatenka į jokias enciklopedijas, šykščiai minimas didžiojo *Lietuvių kalbos žodyno* istorinėse apžvalgose, bet vis dėlto šis dabar nedaugeliui girdėtas kalbininkas nusipelnė daugiau

-
- (1) Straipsnis parengtas pagal Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Juozas Balčikonis leksikografas“ (Nr. LTI-5-14).
 - (2) Antanas Lyberis [1, 264] rašo, kad Lengvinas mirė birželio 15 d.
 - (3) Per atostogas. Juozas Balčikonis nepripažino teisių naujesnių laikų naujadarui *atostogos* ir vartojo senesnę skolinį *vakacijos*.
 - (4) Pranas Dobilas (g. 1907 m.), mokytojas, žodžių rinkėjas nuo Skiřsnemunės ir raštų. Aktyviai bendradarbiavo su Lietuvių kalbos žodyno redakcija, tikrino neaiškius žodyno kartotekos žodžius, buvo patikimas žodyno redakcijos talkininkas.

1 pav. Aleksandras Lengvinas studijų metais (LCVA, f. 631, ap. 7, b. 5795)

dėmesio savo asmeniui ir darbams. Straipsnyje pirmą kartą lietuvių kalbos kalbotyros ir didžiojo žodyno istorijoje, remiantis turimais spausdintais šaltiniais ir ypač naujai surastais archyviniais dokumentais, mėginama papasakoti kalbininko biografiją, rekonstruoti jo įnašą į didžiojo žodyno istoriją, pateikti faktų apie tragišką šio žmogaus gyvenimo pabaigą.

Aleksandras Lengvinas gimė 1907 m. vasario 19 d. (senuoju stiliumi; tik šią datą pats rašė visuose dokumentuose) Kretingos apskrities Gargždų valsčiaus Girininkų kaime. Lankė Brožių (Stirbių k., Veiviržėnų vlsč.) pradinę mokyklą. 1920–1924 m. mokėsi Kretingos progimnazijoje, vėliau – Švėkšnos vidurinėje mokykloje, 1928 m. baigė Plūngės realinę „Saulės“ gimnaziją [5; 6]. Tais pačiais metais įstojo į Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą, pasirinkdamas studijuoti lituanistiką ir anglistiką [1, 264]. Jame kursą baigė klausyti 1932 m., bet diplomo negavo (matyt, dėl to 1938 m. prašėsi sugrąžinamas į universitetą). 1929 m. buvo pakliuvęs į policijos akiratį dėl dalyvavimo be leidimo surengtame mitinge, tarp kurio iniciatorių buvo Antanas Venclova, Bronys Raila ir kt. Nors Lengvinas policijos rašte paminėtas tarp pasipriešinusųjų policijai, bet, atrodo, kad iš viso to nemalonumo pasisekė išsisukti be skaudesnių padarinių.

Dar studijuodamas universitete 1931 m. baigė Archeologijos komisijos kursus ir dalyvavo etnografinių paminklų inventorinimo grupės darbe Bubių kaime (Kūrtuvėnų vlsč.). Atrodo, bene čia bus susidomėjęs žodžių rinkimu iš gyvosios kalbos. Pirmieji

jo surinkti žodžiai archyvuiniuose žodžių rinkėjų sąrašuose (5) fiksuoti 1932 m. vasario mėn. (tada redakcija iš jo priėmė 102 Gargždų apylinkėje užrašytus žodžius). Šitaip iki 1939 m. birželio mėn. (ir 1939 m. rugpjūčio mėn.) tuose sąrašuose beveik kas mėnesį randame Lengvino pavardę, ties kuria įrašyta nuo kelių dešimčių iki kelių šimtų daugiausia Gargždų krašte užrašytų žodžių. Skelbtuose žodžių rinkėjų sąrašuose [7, 120; 1, 270] teigiama iš gyvosios kalbos jį užrašius apie 5 000 žodžių. Atkreiptinas dėmesys, kad skelbtuose sąrašuose nenurodyta Lengviną rinkus žodžius iš raštų, nors kitų redakcijos tarnautojų tokių duomenų pateikta.

Vis dėlto šiuos skaičius būtina tikslinti. Mat archyvuiniuose žodžių rinkėjų sąrašuose nurodoma Aleksandrą Lengviną 1932–1939 m. iš viso surinkus per 11 000 žodyno lapelių (dalis tikriausiai iš raštų). Kitas šaltinis – LKŽ AK (6) – rodo iš raštų jį išrašius ne mažiau kaip 8 000 lapelių [10]. Buvo rinkta iš maždaug 12 šaltinių: iš Kazimiero Būgos *Apie lietuvių asmens vardus*, Antano Lelio lietuvių–anglų kalbų žodyno (1903), Bronės Buivydaitės apysakos *Auksinis batelis* (1936), Fabijono Neveravičiaus romano *Dienos ir naktys* (1935), Juozo Petruolio pjesės *Prieš srovę* (1936), Ievos Simonaitytės romano *Pavasarių audroj* (1938), Jono Šimkaus apsakymų rinkinio *Kova dėl Dievo* (1937), kelių XIX a. autorių šaltinių (pavyzdžiui, įrašyta rinkus iš dviejų Pabrėžos darbų ir vienos Daukanto knygelės, nors Antanas Lyberis [1, 264] rašė, kad buvę perkratyti visi Daukanto ir Pabrėžos raštai). Ne prie visų šaltinių nurodytas išrinktų žodžių skaičius, bet kai kur jis gana įspūdingas, pavyzdžiui, iš Lelio žodyno išrašyta 5 000 lapelių. Taigi galima manyti iš raštų Lengviną išrinkus ne mažiau kaip 10 000 lapelių, o gal ir kokia 15 tūkstančių žodžių.

Lietuvių kalbos žodyno redakcijoje Lengvinas pradėjo dirbti 1932 m. pabaigoje už valandinį atlyginimą. Pirmasis atlyginimas – 90 Lt – jam išrašytas tų metų gruodžio mėnesį. 1934–1935 m. Lengvinas buvo Vidaus reikalų ministerijos Pavardžių ir vietovardžių komisijos pavardžių tikrintojas, 1935 m. dirbo Žemės vardyno skyriuje. Nuo 1935 m. rudens (rugšėjo mėn.) sugrįžo į Lietuvių kalbos žodyno redakciją ir joje išdirbo iki pat mirties. 1936 m. pabaigoje Balčikonis prašė Švietimo ministerijos skirti Aleksandrą Lengviną, Juozą Senkų ir Antaną Liberį (7) Lietuvių kalbos žodyno redakcijos laisvai samdomais tarnautojais, ministerijai nesutikus savo prašymą pakartotojo 1937 metais. Ir tik 1938 m. įkūrus Lituanistikos institutą nuo 1938 m. sausio 1 d. Lengvinas paskirtas samdomu korektūrų skaitytoju su 350 Lt atlyginimu. 1939 m. sausio 1 d. paskyrimas buvo metams pratęstas.

LKŽ redakcijoje Lengvinas iš pradžių skirstė kartotekos lapelius, dirbo kitus techninius darbus, o grįžęs į redakciją iš Vidaus reikalų ministerijos gavo rašyti žodyno tekstą, skaitė ir tvarkė korektūras. Aleksandras Lengvinas – *Lietuvių kalbos žodyno* I ir II tomo vienas iš

-
- (5) Čia turimi galvoje žodžių rinkėjų atlyginimo lapai, esantys Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau LCVA) *Lietuvių kalbos žodyno* fonde [8], ir Lietuvių kalbos instituto Rankraščių fondo (toliau LKI RF) žodžių rinkėjų sąrašai bei surinktų žodžių registracijos knygos [9]. Tuose sąrašuose, bent jau esančiuose LCVA, nurodoma mokant už surinktus žodžius iš gyvosios kalbos, bet, kiek pavyko nustatyti, be skirtumo, ypač vėliau, mokėta ir geresniems rinkėjams iš raštų. Gyvosios kalbos ir raštų žodžiai buvo pradėti atskirai žymėti tik nuo 1942 m., tad atlyginimas redakcijos tarnautojams už raštų žodžius, matyt, buvo derinamas su atlyginimu už kitus darbus.
 - (6) LKŽ AK – tai Lietuvių kalbos žodyno redakcijos rankraštinės LKŽ Antraščių kartoteka ir LKŽ Autorių kartoteka, esančios Lietuvių kalbos instituto Leksikografijos centre. Jose stengtasi suregistruoti žodyno reikalui išrinktas knygas pagal šaltinio antraštes ir pagal šaltinio autorius. Kartotekos nėra kaip reikiant tvarkytos (neretai trūksta kai kurių duomenų, pavyzdžiui, ne visada nurodytas išrašytų lapelių skaičius ir kt.), jų rezultatai gali būti vertinami tik kaip orientaciniai.
 - (7) Taip iki 1940 m. buvo oficialiai rašoma kalbininko Antano Lyberio pavardė.

teksto autorių (8). Redakcijoje jo nuomonė buvo gerai vertinama, jis net Balčikoniiui patardavęs, kaip geriau redaguoti žodyną. Gerą savo dalyko išmanymą rodo ir jo 1937 m. *Lietuvos aide* paskelbtas didelis straipsnis „Didysis lietuvių kalbos žodynas“ [11].

1938 m. gegužės 12 d. Aleksandras Lengvinas, jau iš spaudos žinomas kalbininkas, nu-siuntė Lietuvių kalbos draugijai (toliau LKD) klausimą, kaip galėtų tapti draugijos nariu [12]. Tų pačių metų spalio 12 d. buvo priimtas tikruoju LKD nariu, dalyvavo draugijos vi-suotiniuose susirinkimuose (1938 m. spalio 17, lapkričio 28, gruodžio 12 d., 1939 m. vasa-rio 27, gegužės 8 ir birželio 5 d.). Vis dėlto draugijos veikloje kiek plačiau nesireiškė, nebent draugijos vadovų užsakymu parašė straipsnių ir recenzijų *Gimtosios kalbos* žurnalui.

Iš viso Aleksandro Lengvino plunksnai priklauso 7 kalbinės publikacijos, 1933–1938 m. paskelbtos dienraščiuose ir žurnaluose. Jų tematika – bendrinės kalbos ir vietovardžių kul-tūra, žemaičių žodžių transponavimas į bendrinę kalbą, *Lietuvių kalbos žodyno* rengimo ir sandaros dalykai ir kt.

Pirmasis Lengvino straipsnis buvo pastabos dėl *Lietuviškosios enciklopedijos* vietovar-džių [13]. Jų autorius apžvelgė vadinamųjų žemaičių dzūkų krašto (Gargždai, Veiviržėnai ir Endriejāvas) vietų vardų pateikimo enciklopedijoje nevienodumus, netikslumus ir aiškias klaidas. Autoriaus nuomone, paskesniuose leidžiamos enciklopedijos sąsiuvinuose tokių dalykų esama kiek mažiau, bet vis tiek daug. Pirmiausia kalbama apie netiksliai pateiktas kai kurių upių (*Aisės, Egluonos*) versmes (geografinę pradžią), iškeliamos kitų upių ir ežerų vardų klaidos (viename enciklopedijos straipsnyje rašoma vienaip, kitame kitaip). Nurodoma, kad iš trejopo enciklopedijos rašymo *Andriejava, Andriejovas, Endriejovas* var-totinas *Endriejāvas*, kilęs iš asmens vardo žemaitiškos formos *Endriejus*. Pastabose pateikia-ma ir daugiau žinomų to krašto vietovardžių taisyčių, nurodomos norminės lytys.

Šiandien šios Lengvino mintys teturi istorinę pažintinę vertę, nes mūsų vardynas jau gana gerai sunormintas. Iš jų galima suprasti, kaip ėjome į šiandieninę standartinę vardy-no vartoseną, kokiais principais ji buvo norminama. Prisimintina, kad XX a. 4-asis dešim-tmetis buvo intensyvus vardyno norminimo laikas ir leidžiant *Lietuviškąją enciklopediją* (nuo 1931 m.) vadovautasi labai netobulu šaltiniu *Lietuvos apgyventos vietos* (1925). Kad enciklopedijos vardynas būdavo aplaidžiai ir net skandalingai iškraipytas, rodo ir po tre-jų metų ta pačia tema *Gimtojoje kalboje* išspausdintas dar griežtesnis Mato Jurkyno [14] straipsnis.

Gargždiškis Lengvinas negalėjo nepastebėti ir Klaipėdoje darkomų vietovardžių [15]. Nedideliame *Gimtojoje kalboje* paskelbtame straipsnyje rašoma, kad ilgą laiką Klaipėdoje visokie raštai buvę rašomi tik vokiškai, bet kai lietuvių kalba pradėjo rodytis įstatymų nu-matytose vietose, „kai kur prie tokių parašų darosi linksma. Tos rūšies juokų kampelis ga-lėtų būti Klaipėdoje prie miesto ir apylinkės planų vitrinos gelež. stoties aikštėje“ [15, 125]. „Kad magistratas lietuvių k. nemoka, tą žino visi – jis rašo, kaip moka; bet kad tokie parašai būna viešose vietose laikomi, yra kalti patys lietuviai“ [15, 126]. Tik kartais esą blogiau, kai nežinia kodėl nuo seno vartojamas vietos vardas pakeičiamas kitu (šitaip vietoj *Mažųjų Jokšų* atsiradęs *Sėlenėlių* kaimas [15, 126]) (9).

(8) Taip teigiama Antano Lyberio studijoje apie *Lietuvių kalbos žodyną* ir jo darbininkus [1, 261], nors prie LKŽ XX tomo pridėtame žodyno rašytojų ir redaktorių sąrašė nurodoma Lengviną rašius tik I tomo tekstą. Tikėtinesnė Antano Lyberio nuomonė, bet tiksliau bus galima ką teigti tik atlikus žodyno teksto rankraščių analizę.

(9) Keitimo motyvas nenurodytas. Jeigu Lengvinas čia tikrai turėjo galvoje Gargždų apylinkės kaimo vardą, tai jis (*Sėlenėliai*) vėliau buvo įtvirtintas norminėje vartosenoje [16, 274].

Šie Lengvino straipsniai vietovardžių vartojimo klausimais rodo puikų autoriaus žemaičių tarmės (arba kaip jis pats sako, žemaičių dzūkų šnektos) išmanymą. Tą išmanymą dar geriau jis parodo kituose straipsniuose, skirtuose žemaičių tarmės faktų transponavimui į bendrinę kalbą.

Viena iš šios rūšies publikacijų yra 1937 m. *Gimtojoje kalboje* paskelbtas nedidelis straipsnelis „Žemaičių namas“ [17]. Jame sakoma, kad etnografijos literatūroje rašomas *numas*, Žemaičių krašto senovinis trobesys, esanti netikra forma, kilusi nemokant žemaičių formos parašyti bendrinės kalbos rašyba. Ji bus buvusi pradėta vartoti Tumo 1905 m., nors pirmą kartą ją pavartojęs Daukantas 1845 m. – *nóms* (= **num[a]s*). Bet tai esantis tik tarmiškai rašomas žodis *namas*, reiškiantis primityvų trobesį arba kiaulių tvarto virtuvę. O šiaip dauguma žemaičių *namo* reikšme vartojantys žodį *butas*.

Redakcijos (=Prano Skardžiaus) prieraše pritariama autoriaus nuomonei ir nurodoma, kad čia garsas *a* tarp *n* ir *m* buvęs paverstas į *u* kaip ir žodžiuose *kāmunos*, *mūnie* iš *kamanos*, *mānie*.

Vis dėlto leksikografijos praktikoje ši nuomonė neišgalėjo. Kitų žemaičių tarmės specialistų [18] buvo nuspręsta, kad šiais atvejais nėra dėsningai fonetiškai pasikeitę garsai, todėl LKŽ VIII tome atskirais straipsniais įdėti žodžiai *nūmas*, *numavótis*, *numėja*, *numėjis*, *numėlis*, taip pat *muni* (acc. sing.), o LKŽ V tome antraštiniu žodžiu iškeltos *kāmunos* (plg. ten pat *kamunė* „kamanė“, *kamuninis*, -ė ir kt.).

Žemaičių tarmės transponavimo į bendrinę kalbą klausimams buvo skirta Lengvino *Vairo* žurnale paskelbta Jurgio Talmanto parengtos Daukanto knygos *Lietuvių būdas* recenzija [19].

Recenzijos pradžioje autorius nurodo, kad recenzuojamoji knyga yra trečiasis *Būdo* leidimas (I 1845, II 1893). Jo reikšmė padidėjanti ir dėl senojo žemaičių rašto pakeitimo dėsningai transkribuota dabartine bendrine kalba. Daukanto kalba – XIX a. Skuodo valsčiaus Lenkimų parapijos tarmė – labai skiriasi nuo šiandieninių raštų kalbos. To pakeitimo, arba redagavimo, linkmė esanti pasirinkta gera: palikti autoriaus žodyną, stiliaus ir morfologijos ypatybes. Tik dėl nedidelio moksleivių, kuriems skiriama ši knyga, išsilavinimo tekę atsisakyti kai kurių senųjų lyčių. Turint galvoje VI klasės moksleivius, gal tai ir esą pateisinama, bet daug kur daroma labai nenuosekliai. Redaktorius pasisako negalėjęs rašyti *žmoguo* (dat. sing.), *vaikum* (gen. plur.), bet rašo *paskuo*, *ilgainiuo*, *seserie*, *gentie* (dat. sing.) ir kt.

Pačiame knygos tekste, rašo Lengvinas, ne visai laikomasi prakalboje apsibrėžtų taisyklių. Daug kur lieka neaišku, kodėl nesilaikyta originalo (*kepurę nuvožę* = Daukanto *nuvožęsi*, *maža ką* = Daukanto *mažką* ir t. t.). Yra vietų, kur Daukantas visai nesuprastas, pavyzdžiui, *jóds* vienur išverstas *jotas* (tai yra raitelis), o kitur – *juodas* (iškreipta prasmė). Recenzentas pateikia daug vietovardžių, veiksmažodžių ir kitų formų netinkamo transkribavimo atvejų.

Prie knygos pridėtas 31 p. žodynėlis, bet nenurodyta, pagal kokius principus jis sudarytas. Vieni žodžiai kirčiuoti (kirčiuojant derėję orientuotis ne į bendrinę kalbą, o į autentiškus Daukanto faktus), kiti nekirčiuoti, trūksta retų žodžių, į jį galėję būti mažiau dedama barbarizmų. Kai kurie žodžiai aiškinami visai ne taip, ką jie reiškia, kartais paaiškinama per siaurai, yra iškraipytų morfologinių formų. Recenzijos pabaigoje daroma išvada, kad moksleiviams ši knyga skaitytina, ... „kalbos mokslui lieka abejotinos reikšmės“ [19, 871]. Autorius pasisakė rengdamas knygą važiavęs net į Vilnių, bet geriau būtų buvę nuvažiuoti į pačią Daukanto tarmę.

Referuojant recenzijos turinį vargu bau įmanoma parodyti visą recenzento žemaičių tarmės erudiciją, o ji tikrai kelia pasigėrėjimą ir nuostabą. Atrodo, kad pro Lengvino akis neprasprūsta nė menkiausia smulkmena, jis iki mažiausių detalių yra perpratęs kitiems mažai suprantamus žemaičių tarmės transponavimo subtilumus. Taigi štai kokiam specialistui Balčikonis buvo pavedęs *Lietuvių kalbos žodyno* reikalams dar kartą perkratyti Pabrėžos ir Daukanto raštus: „Tą darbą jis pavyzdingai atliko“ [1, 264].

Viena iš svarbiausių Aleksandro Lengvino publikacijų yra apžvalginis straipsnis apie didįjį *Lietuvių kalbos žodyną* [11]. Jis reikšmingas dviem atžvilgiais. Pirma, tai yra pirmoji išsami *Lietuvių kalbos žodyno* rengimo apžvalga to meto spaudoje, leidžianti suprasti sudėtingą, daugiapakopį žodyno redakcijos darbą ir palyginti gerai išivaizduoti būsimo žodyno sandarą ir turinį. Iki tol visos publikacijos spaudoje apie *Lietuvių kalbos žodyną* buvo tik tam tikra dažnai vienpusiška informacija vienu ar keliais kuriais klausimais, neteikusi bendro žodyno vaizdo, nerodžiusi jo turinio ir sudėties. Be to, Lengvino straipsnyje pateikta nemaža visuomenei iki tol nežinomų dalykų. Antra vertus, ši publikacija svarbi pačiam jos autoriui pažinti ir jo pažiūroms apibūdinti. Iš jos matyti, kaip giliai Lengvinas buvo įleidęs šaknis *Lietuvių kalbos žodyno* redakcijoje, kaip gerai jis orientavosi svarbiausiais redakcijos tarnautojų sprendžiamais klausimais, kaip buvo perpratęs leksikografijos darbo subtilybes ir pasiekęs aukštą lietuvių kalbos tyrėjo lygį.

Straipsnis „Didysis lietuvių kalbos žodynas“ pradedamas mintimi, kad dabartinė bendrinė kalba remiasi daugiausia gyvosios kalbos duomenimis ir iš dalies senųjų raštų tradicijomis (tuo čia tarsi ignoruojama tuometinė raštų kalba. – A. P.). Kiekvienam reikia tam tikros informacijos apie kiekvieną žodį: kur ir kaip kas vartojama, kirčiuojama, kokiuose raštuose užfiksuota. Be visų žodžių žodyno tai sunku pasakyti, ir mums vis labiau trūksta tokios mokslinės priemonės, o dėl to kenčianti ir pati kalba.

Toliau straipsnyje pasakojama apie Kazimiero Būgos paliktą žodyno kartoteką ir jos pildymą. Didžiajam žodynui daugiausia žodžių gauta, Lengvino teigimu, iš mokytojų ir mokslo jaunimo. Sudėjus visus žodžius pagal abėcėlę išaiškėjo blogos valios rinkėjai (žodžių kalikai ir fabrikuotojai, nurašinėtojai nuo žodynų). Iš čia matyti, kad žodyno redakcijos darbe buvo griežtai nusistatyta laikytis pamatinio principo – paisyti žodžių ir iliustracinių pavyzdžių autentiškumo (gyvumo) (10). Dabar visa žodyno medžiaga esanti sudėta į 420 dėžučių po 3 000 lapelių, taigi iš viso susidaro 1 260 000 lapelių. Tarp jų esama daug dubletų, tų pačių žodžių gausios frazeologijos. Nurodoma, kad K ir P raidės turinčios daugiausia lapelių – po 45 dėžutes, S turi 40 dėžučių, G – 26, D, T – po 23, B, V – po 22, A, M – po 20. Dabar daug kas ateinantis į redakciją tikrintis sau reikalingų žodžių ir gaunantis reikiamos informacijos. Taip pat informuojama, kad išrinkta daug žodžių iš raštų (iš 460 šaltinių), paminimos vietos, kur žodžių iš gyvosios kalbos surinkta daug ir kur mažai ar visai neužrašyta.

Lengvinas rašo, kad jau esanti išstudijuota žodyno tvarka ir apimtis. Principiniai klausimai išspręsti bendradarbiaujant su Pranu Skardžiumi ir Antanu Saliu, dėl kai ko sužinota Jurgio Gerulio nuomonė. Žodynas apimsiantis visus lietuvių kalbos žodžius, išskyrus tikrinius vardus, labai specialius tarptautinius žodžius ir terminus. Į žodyną dedami skoliniai ir senieji barbarizmai. Į vieną žodyninį straipsnį surašomi priešdėliniai veiksmažodžiai, dalyvių formos, būdiniai ir siekiniai, o paprastos darybosrieveiksmai – į atitinkamo būvardžio straipsnį. Rašyba nusistatyta pagal Jablonskio 1923 m. gramatiką, kaip yra rekomendavusi mokykloms Švietimo ministerija. Žodyną spausdina „Ryto“ spaustuvė.

(10) Kalbos faktų autentiškumo principas Lengvino dar ryškiau pabrėžtas vardynui skirtoje *Lietuviškosios enciklopedijos* recenzijoje [13] ir Daukanto *Būdo* leidimo recenzijoje [19].

Rengiant žodyną pirmiausia parašomas tekstas. Be Balčikonio, jį rašo keturi iš įvairių tarmių kilę bendradarbiai (11). Po antraštinio žodžio dedamos gramatinės, kirčiavimo ir šaltinių nuorodos, suskirstoma reikšmėmis ir kiekviena paaiškinama iliustraciniais sakiniais. Antai žodis *akis* turi 28 reikšmes, *akmuo* – 15 ir t. t. Visą darbą aprobuoja redaktorius Balčikonis. Kaip tik pats sunkiausias ir sudėtingiausias žodyno darbas – redagavimas ir parengimas spaudai. Čia tenka daug ką tikrinti, klausti Kaune (12) gyvenančių tarmių atstovų, siųsti anketas, važiuoti tikrinti į vietas ir pan. Sunkiausia tais atvejais, kai žodis turi vos vieną lapelį ir nėra kaip jo patikrinti. Tikra bėda esanti su vilniečių lapeliais. Bet visais atvejais elgiamasi labai atsakingai, stengiamasi, kad žodis ar jo reikšmė būtų tikras, ne išgalvotas kalbos faktas.

Žodyne nusistatyta nespřesti jokių bendrinės kalbos norminimo klausimų, tik fiksuoti lietuvių kalbos vartoseną. Ten, kur tas pats žodis turi daug variantų, stengiamasi nukreipti į svarbiausią, o prie barbarizmų dedamas kryželio ženklas.

„Žodyno leidimas yra labai didelis, komplikuoatas ir nelengvas darbas. Greit su juo nieko nepadarysi“ [11]. Ir kitos tautos didelius žodynus rengia labai ilgai, mums „svarbesnis dalykas yra ne kad žodynas išeitų greičiau, bet kad jis išeitų visais atžvilgiais tobulesnis, ir kad juo Lietuva galėtų tinkamai užsirekomenduoti mokslo pasauly. Lietuvių tautai jis bus savotiškas kultūrinis paminklas savo kalbai“ [11]. „Išėjęs žodynas bus didelė naujiena, nes patys lietuviai nežino, kokią kalbos turtą turi“. „Tik žodyną išleidę galėsime sukurti sklandžią ir tobulą bendrinę kalbą“ [11].

Du paskutiniai Lengvino straipsniai – užsienio lietuvių spaudos kalbos apžvalga [20] ir žurnalo *Pasaulio lietuvis* recenzija [21]. Iš abiejų matyti nuoširdžios autoriaus pastangos padėti užsienio lietuviams išlaikyti savo tautiškumą ir patarti, kaip geriau pasirūpinti kitoje šalyse leidžiamos lietuviškos periodinės spaudos kalba. Straipsniuose, ypač pirmajame, daug taisyčių, pateiktų pagal tam tikras grupes: žodyno dalykus, žodžių jungimo atvejus, žodžių kaitymą, rašybą. Skaitant šią apžvalgą į akis krinta apžvelgiamos periodinės spaudos gausa, gražiai ir originaliai suskirstyti kalbos taisyčiai. Kaune nuo 1937 m. lapkričio mėnesio pradėto leisti žurnalo *Pasaulio lietuvis* trumpoje recenzijoje vertinama I numerio kalba ir teigiama, kad ji esanti gyva ir sklandi. „Ji turi mokyti visą mūsų išeiviją ir jos periodiką. Linkėtina ir pačiam žurnalui didelės ateities ir vaisingo darbo“ [21, 96].

Įdomios informacijos apie Aleksandro Lengvino gyvenimą ir darbą, apie *Lietuvių kalbos žodyno* bendradarbių santykius teikia LKŽ redakcijos įvairių metų korespondencija, esanti Lietuvių kalbos instituto Rankraščių fonde.

Iš ankstesnių metų žinomas Lengvino 1934 m. birželio 2 d. laiškas žodyno redaktoriui Juozui Balčikonui [22]. Jame rašoma, kad Lengvinas siunčiantis kelis žodelius, gautus iš

(11) Čia Lengvinas galėjo turėti galvoje dūkę Elzbieta Mikalaukaitę, rytietį Joną Mikeliūną, vakarietį Juozą Senkų ir save – žemaitį douininką (iki tol žodyno tekstą yra rašę ir kiti kalbininkai). Reikia pasakyti, kad žodyno redaktoriui Balčikonui žemaičių tarmė nebuvo taip gerai pažįstama, kaip kitos, ypač rytiečių; jis nėra jos kaip nors specialiau tyręs, nėra žinoma, kad ilgesnį laiką būtų kada viešėjęs Žemaičiuose. Taigi Lengvinas jam turėjo būti dešinioji ranka visais žemaičių tarmės klausimais, ypač transponuojant žemaitiškus žodžius į bendrinę kalbą. Kokią žodyno teksto dalį jis ir kiti žodyno bendradarbiai yra parašę, bus galima nustatyti tik ištyrus teksto rankraščius, esančius Lietuvių kalbos instituto Rankraščių fonde. Kiek teko juos vartyti, niekur nėra žymėta rašytojų pavardė, tad pasakyti, kas ką rašė, bus galima tik pagal kiekvieno rašyseną.

(12) Žodyno redakcija nuo pat įsikūrimo pradžios dirbo Kaune. Tik 1940 m. spalio mėn. ji persikėlė į Vilnių.

bičiulio mokytojo Vinco Jankausko. Mat laiško autorius užsimanęs traukti „prie šio didžio ir brangaus darbo“ savo mokslo draugus, todėl prašantis mokytojui išsiųsti kelis šimtus lapelių žodžiams rašyti ir instrukcijų, o mėnesiui pasibaigus ir priderantį atlyginimą. 1936 m. kovo 2 d. laiške [23] Lengvinas Balčikonio prašė atsiųsti lapelių ir gavus naują korektūrą taip pat duoti jam skaityti.

Vėlesnė korespondencija susijusi su Lengvino liga ir jos gydymu. Antanas Lyberis [1, 264] teigia, kad 1939 m. Lengvinas susirgo širdies liga. Tačiau gali būti, kad liga buvo kita: 1939 m. spalio 6 d. Juozas Lābokas (13) Balčikoniu rašė, kad, gydytojų nuomone, tai esantis aiškus meningitas (tuberkuliozinis smegenų uždegimas) [24]. Vis dėlto kitame šaltinyje kalbama ir apie „širdies uždegimą iš vidaus su užnuodijimu“ [25], nors pats Lengvinas laiškuose to lyg ir nepatvirtina. Pati liga Lengvino su visomis smulkmenomis aprašyta 1940 m. sausio 6–7 d. jo laiške Balčikoniu [26].

Atrodo, kad ligonis savo negalavimo pradžia buvo linkęs laikyti 1939 m. pavasarį. „Prisiminęs tas savo ligas, labai stebiuosi – kaip aš į jas taip įsivėliau. Iki šiol nebuvau sirgęs jokia rimtesne liga ir dėl ligos nebuvau ilgiau gulėjęs kaip savaitę. Dabar pradedu manyti, kad aš esu a u k a netikisio mūsų viešojo gydymo – tų lig[onių] kasų“ [27] (išskirta A. L.). Tų metų pavasarį, rašo Lengvinas, jis apsinuodijęs vienoje Aleksoto valgykloje ir Lyberio prikalbintas, nenustačius diagnozės, gavęs siuntimą gydytis sanatorijoje. Ten dėl netinkamų sąlygų gavęs smegenų uždegimą. Vėliau ligoninėje užsikrėtęs šiltine, buvęs perkeltas į užkrečiamųjų ligų skyrių. Čia, jo nuomone, žinant tikrą ligą esą būsią lengviau gydyti.

1940 m. kovo 28 d. laiške Balčikoniu [28] Lengvinas dėkoja už rūpesčius dėl jo sveikatos, prisimena, kaip jį tikrino Balčikonio iš Kauno atsiųstas dr. Meškauskas. Gydytojai sutarę, kad ligonį reikią perkelti į Kauną, tad Lengvinas svarsto, kaip tai reikėtų padaryti. Paskutiniame laiške Balčikoniu (1940 m. balandžio 16 d.) Lengvinas aprašo tolesnes ligos komplikacijas, prastą gydymą ar visai negydymą: „Taigi ligoninės gydymas atsakytas ir aš tą laikau svarbiausiu motyvu“ reikalauti perkelti į Kauną. „Dėl to mes Tamstą taip staigiai ir užsipuolėm“ [29].

Iš Aleksandro Lengvino laiškų matyti dažna ligonio nuotaikų kaita, kartais gal kiek perdėtas pretenzingumas dėl gydymo, bet visur justi didelė pagarba Balčikoniu ir į jį dedamos didžiulės viltys. Nėra nė kokios abejonės, kad Lengviną ir Balčikonį siejo tvirti ne tik darbiniai, bet ir žmogiškieji ryšiai.

Antai 1940 m. sausio 6–7 d. laišką [26] Lengvinas pradeda tokiais žodžiais: „Pone Profesoriau, Apsidžiaugiau gavęs Tamstos laišką su maloniais linkėjimais ir kartu susigėdau, kad Tamstai nieko nebeparašiau“. Laiške į pabaigą pasakoja: „Šiaip esu gerai aptarnaujamas ir net gerbiamas. Iš medicinos pusės dėl savo to išgijimo laikomas retu ir įdomiu ligoniu. Atsilankius ar kokiems žymesniems daktarams, vizitatoriams ar net bolševykų gydytojams, vis Kudirka (14) atveda mane parodyti ir prideda komplimentą: baigęs V. D. Universitetą, Tamstos asistentas ir pan.“ [4]. Laiško pabaigoje Lengvinas rašo: „Tur būt, dar pagulėsiu kokį mėnesį ir tai manęs neįaudina, kadangi jaučiuosi Tamstos maloniojo globoj. Man tai

(13) Juozas Labokas (g. 1905 m. Veiviržėnų vlsč. – m. 1949 m. Alytuje), pedagogas, kalbininkas. 1932 m. baigė klasikinių kalbų ir lituanistikos studijas Vytauto Didžiojo universitete. Kurį laiką dirbo Kauno jėzuitų gimnazijoje mokytoju, susirgęs džiova nuolat gyvendavo sanatorijose. Spaudai parengė ir išleido Antano Salio dialektologijos paskaitų užrašus (1935, II leidimas Tiubingene). Studijų metais ir vėliau yra trumpai dirbęs Lietuvių kalbos žodyno redakcijoje, buvo aktyvus žodžių rinkėjas iš gyvosios kalbos (ypač iš gimtosios Veiviržėnų šnektos) ir raštų. Buvo nuolatinis *Gimtosios kalbos* žurnalo autorius ir bendradarbis. Nuolat bendravo su Balčikoniu, kitais kalbininkais, gyvendamas Alytaus sanatorijoje dažnai lankydavo sergantį Lengviną, nuoširdžiai rūpinosi jo reikalais.

(14) Gydytojas Kudirka – Alytaus apskrities ligoninės vadovas (direktorius).

Rene Profesoriau,

Apširdžiaugiau gavęs Tamstos laiška su maloniais linkėjimais ir kartu susirgėdau, kad Tamstai nieko nebeparašiau. Tikriausi liečiau si, na, sakau, prieš šakntes, o prieš tos šventes, kaip ty. Čio, kad omi skaudėti viena puse gerklės, kad aš nebe-galėčiau nei valgyti, nei užmigti naktį. Taip pat pakū-ko temperatūra, (šiek tiek 38.8°) ir mane visai patiesė. Jei mūsų daktarai būtų buvę kiek šlapesni, būtų galėję ne-leisti man tiek kentėti, o dabar darė kurdai, buvo rūgšties, skiedonio, ir žonkis. Aš melstė melotčiau kad prolektu, koki kompresą — šildomą ar spiritinį, bet be vaisių. Kiek atstogų gerklėi, šimė šaudyti ausi, ko aš laukiau ir visa, ko turė-kojoan ir negalėjau suprasti, kodėl daktarai į tai taip lengva-kaoliškai žiūrė. Kaip pabiskunolčiau ausimi, tai šimė šokrieti: žiūrėti tą ausi, kraujuoti, pasėui atšvedė chirurgą, ku-čirkai, bet tas senas daktaras, ausyje nieko nerado, tik liepė de-ki kompresą, tepsi tokiais nebatais šaudomas vietas ir visa tai šitai aprašė. Taip apraštas palerčiau Kalcidas, Vanjus metus, taip ir dabar tebegeiliu, tarsi grįžęs iš suomin fronto. Targi, mano šventės išėjo nekoksios, tačiau ne kiek dėl jų nesjau-donu, nes tie minėtieji negerimai jau bargia prėditi, o, be to, jau buvo žmonis, kuriems buvo ir prasčiau. Maloni, šisiu supadęs gerai savo padėti, ir aš dabar viska priimu tai-kiūgai — taip pat ir tą nesbargiančių gulėjimą.

Šiandieną sukanka 1/2 metų, kaip aš guliu lozontne ir 3 1/2 mėn, kaip iš viso lozoi. Dabar esu jau gerokai paqit-tes ir susiprėtis, seku spauda ir gaudau visokius „plėkšus“ o laško šitai tai tikriausiai netruksa. Pristimi net, tas sa-vo lažo, labai stabus si — kaip aš į pas taip įsi bėliau. Ši žvil, nuvau sirgų įkiau rimtesne kpa ir dėl togi nuvau įqian qulekas, kaip savditi. Dabar pradėdu manyti, kad aš esu ankš ne-klusio mūsų visos gydymo — ty loz. kinn. Pavaari, tiesa, buvan gero-koai sumenka nuo visokiu savo darbu ir nuo aprašodėjimo vie noj „blek-sofo valgyklei, bet paįtauta buvo geriausia ir par dr. Jusoni, tjan to sa- vatorinio gydymo tik daktario prikalbėtos ir paūčiab, kaip šimlian- tas. Dg. kada, netko rimto neradų, patarė vartuoti gaminam ablogų. Namų gyvenimas su savo negerovėmis (gd, tėvo nepagydomas ranko haudo qoltrmas ir kt.) mane dar labiau kvargino, it at atvatiavau jau vakarais su gero-ka temperatūra: 37.6°-37.8°. Dabar to, kasa pahaikinsi pelius dėl tokio temperatūra ir nemysia čiusi oliagnoo pė 3 savditių ingabėlu mane į tai sa- nado rpa, kur pasibatsiančios ašos temperatūra. Bet, oleja, ne tik ta

2 pav. Aleksandro Lengvino 1940 m. sausio 6–7 d. laiško Juozui Balčikoniuui 1-o puslapio faksimilė (LKI RF, LKŽ f. 5–2, l. 24)

labai palengvina sirgti. Mane jaudina Tamstos noras mane aplankyti, tačiau manyčiau, p. Profesoriau, dėl mano naujos ligos užkrečiamumo, būtų gal kiek ir neatsargu, o, be to, pasilikčiau Tamstai labai kaltas.

Dar norėčiau Tamstai palinkėti laimingų 1940 metų, daug sveikatos ir kad tais metais galėtume išleisti tą I-įj tomą. Taip pat sveikinu ir kitus bendradarbius“ [4]. O laiško paraš-tėje Lengvinas dar prirašė prierasą: „Kiek susirgo J. Labokas. Pasirodė kraujo krešulių iš plaučių“ [4].

1940 m. kovo 28 d. laiškas pradedamas žodžiais: „Pone Profesoriau, Pirmiausia sveikin su praėjusiomis šventėmis ir dėkoju už rūpestį ir triūsą, kurį padedat dėl tos nelemtos ligos. – Vėlykų penktadienį buvo atvažiuavęs Tamstos siųstas dr. Meškauskas, kuris mankštino, minkė, bildino ir barškino. Matos tuojau, kad žmogus turi akis ir galvą“ [28]. Balandžio 16 d. laiške rašo: „Pone Profesoriau, pirmiausia dėkoju už tuos milžiniškus darbus ir pastangas, kurias turite padėti gelbėdamas mane iš tos nelemtos ligos. Aš, žinoma, negalėsiu niekuomet už tai atsisteisti ir liksiu skolingas visą laiką“ [29].

Kad Balčikonis visokiais būdais rūpinosi pagelbėti Lengvinui, rodo Lietuvių kalbos instituto Rankraščių fonde išlikęs turbūt gydytojos O. Meklenburger-Vilmantienės iš Tilžės 1940 m. birželio 19 d. data pažymėtas laiškas Balčikoniuui apie Lengvino ligą [25]. Jai tėvas pasakojęs apie sunkią vieno žodyno bendradarbio ligą ir nors ligonio nemačius sunku ką nors patarti, laiško autorė surašo pluoštą samprotavimų, ką reikėtų daryti ir kaip mėginti ligonį gydyti. Deja, po kelių dienų Lengvino gydyti jau nebereikėjo (mirė birželio 23 d.).

Negali nejaudinti Aleksandro Lengvino draugiški santykiai su kitu ligoniu kalbininku Juozu Laboku. Lengvino ligos mėnesiais Labokas gyveno Šilelio sanatorijoje ir dažnai jį lankydavo. Apie jo ligą paprastai parašydavo Žodyno redaktoriui. 1939 m. spalio pradžioje Balčikoniuui rašė: „Šiandien (6. X.) aplankiau ligoninę savo draugą A. Lengviną. Dėl jo sveikatos kalbėjau su ligoninės vedėju, Dr. Kudirka, ir vidaus ligų skyriaus vedėju, Dr. Mackevičiu. <...> Apie pasveikimą nėra ir kalbos. Esąs tik dienų klausimas. <...> Prašė padėkoti Tamstai ir visiems savo bendradarbiams už rūpestį ir linkėjimus, kuriuos jam perdaviau“ [24]. Laiško pabaigoje Labokas rašo: „Pravartu būtų, jei p. Mikeliūnas (15) (ar kas kitas) sekmadienį galėtų atvažiuoti ir vietoj viską galėtume numatyti bei aptarti. Aš iš savo pusės dėsiu visas pastangas sudaryti jaukesnę aplinkumą ir nuolat apie jo sveikatą Jus informuoti laiškais ar telefonu“ [24].

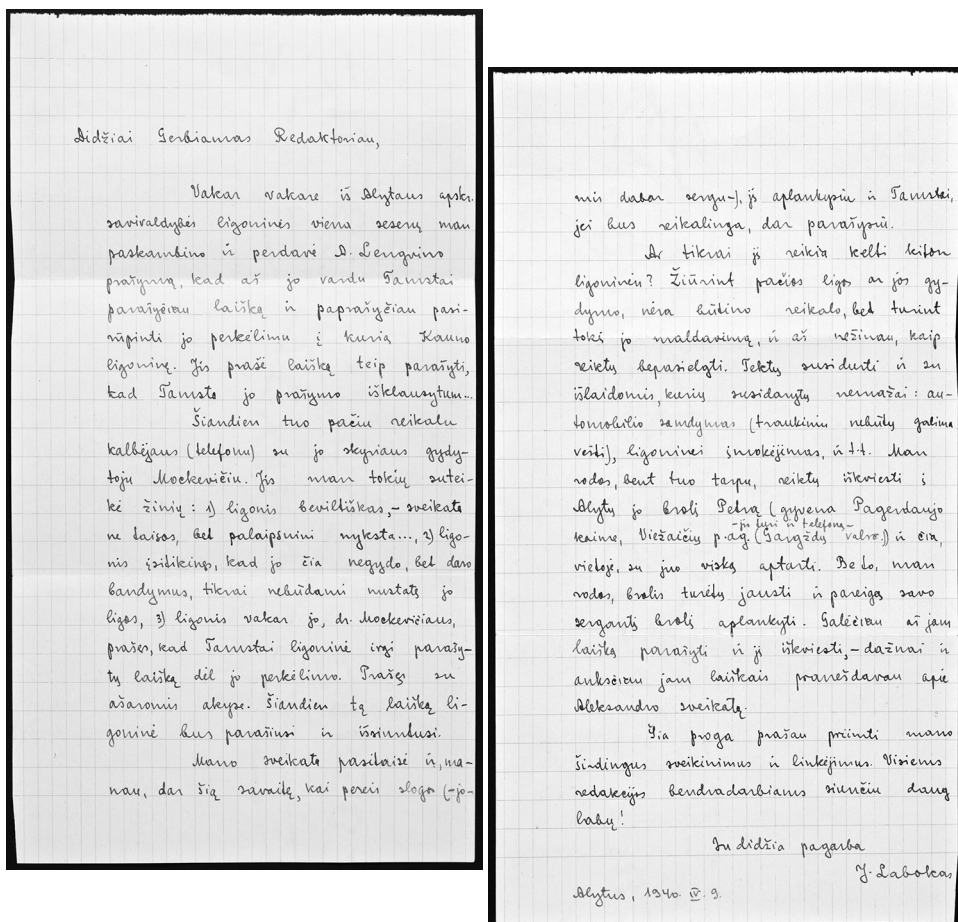
Spalio 29 d. Labokas rašė, kad Lengvino sveikata esą žymiai pagerėjusi. „Jei taip taisyšis, neužilgo galės mėginti ir keltis. Kas buvo prieš porą ar trejetą savaičių, beveik nieko neatsimena, nors šiaip atmintis yra gera. Kad buvo atvažiuavęs Liberis, puikiai prisimena, bet kad buvo Vosylius (16), niekaip šiandien negalėjo prisiminti“ [30].

Paskutinis žinomas Laboko laiškas Balčikoniuui apie Lengvino sveikatą datuotas 1940 m. balandžio 9 d. data [31]. Jame rašoma, kad „[v]akar vakare iš Alytaus apskr. savivaldybės ligoninės viena seserų man paskambino ir perdavė A. Lengvino prašymą, kad aš jo vardu Tamstai parašyčiau laišką ir paprašyčiau pasirūpinti jo perkėlimu į kurią Kauno ligoninę. Jis prašė laišką teip parašyti, kad Tamsta jo prašymo išklaustum...“ [31]. Labokas toliau rašo kalbėjęs tuo reikalu su jo skyriaus gydytoju; jo nuomone, ligonis yra beviltiškas ir jis esantis įsitikinęs, kad čia jį ne gyda, o tik darą bandymus nebūdami nustatę pačios ligos. Ligonis su ašaromis akyse prašęs ligoninę išsiųsti laišką dėl jo perkėlimo į Kauną. Toliau Labokas svarsto, ar tikrai būtinai reikia ligonį vežti į Kauną. „Man rodos, bent tuo tarpu, reiktų iškvieisti į Alytų jo brolių Petrą (gyvena Pagerdaujo kaime, Viežaičių (17) p. ag. – jis

(15) Jonas Mikeliūnas (g. 1908 m. Jōniškio vlsč.), kalbininkas, ilgametis Lietuvių kalbos žodyno redakcijos bendradarbis. Žodyne dirbo nuo 1931 m., nuo 1934 m. buvo „Tautos mokyklos“ ir Knygų leidimo komisijos korektorius, nuo 1938 m. iki pasitraukdamas į Vakarus skaitė žodyno korektūras, buvo redaktoriaus pavaduotojas. Vienas iš žodyno I, II ir III tomų teksto autorių. Surinko daug žodžių iš gyvosios kalbos ir raštų.

(16) Kostas Vosylius (g. 1912 m. Ketūvalakių vlsč. –m. 1994 m. Marijampolėje), kalbininkas, pedagogas, ilgametis Lietuvių kalbos žodyno bendradarbis. Buvo vienas iš I tomo teksto autorių, skaitė žodyno korektūras, žodyno kartoteką papildė žodžių rinkiniais iš gimtosios Ketūvalakių tarmės ir įvairių raštų.

(17) Tarminė vietovardžio lytis, bendrinė forma *Vėžaičiai*.

3 pav. Juozo Laboko 1940 m. balandžio 9 d. laiško Juozui Balčikonui faksimilė (LKI RF, LKŽ f. 5–2, l. 11)

turi ir telefoną – (Gargždų valsč.) ir čia, vietoje, su juo viską aptarti. Be to, man rodo, brolis turėtų jausti ir pareigą savo sergantį broli aplankyti. Galėčiau aš jam laišką parašyti ir jį iškviesti, – dažnai ir anksčiau jam laiškais pranešdavau apie Aleksandro sveikatą“ [31].

Graži draugystė siejo Lengviną su Matu Untuliu. Jiedu bus pasižinę bene 1933 m., kai Untulis ar ne pirmą karą apsilankė Lietuvių kalbos žodyno redakcijoje. „Apsidžiaugė išgirdęs vieną bendradarbį (Lengviną), kalbantį su ryškiu žemaitišku akcentu. Pasisakė ir pats esąs žemaitis“ [1, 319]. Žinoma, kad vėliau jiedu susirašinėjo. Pavyzdžiui, Untulis per 1939 m. Kalėdas išsiuntė „Aleksou Lengvinou“ Kraševskio užrašyto padavimo apie Perkūną ir jo dukteris Aušrinę ir Marinę vertimo ištrauką ir pasakojimą apie Džeko Londono žavėjimąsi savo kalbos žodingumu [32]. 1940 m. kovo 9 d. (pašto antspaudo data) Untulis redakcijai rašė: „Lengvinou padariau nemalonumą: pakviečiau atvažiuoti į Vilnių. Aš maniau, kad jis jau pagijęs (po 6 mėn. sirgimo) – o neseniai daktarai man sakė, jog tai vargu begagydoma“ [33].

Deja, Aleksandras Lengvinas, vienišas, nesukūręs šeimos ir palaužtas sunkių ligų, jau senokai buvo palaidotas gimtųjų Gargždų kapinėse, o Untulis 1940 m. rugsėjo mėn. 15 d.

(pagal pašto antspaudą) iš Palangos jam išsiuntė Juozapo Silvestro Dovydaičio *Sziauleniszkiio senelio* 1863 m. egzempliorių (I dalį) [34] – gal praversią didžiojo žodyno kartotekai...

Toje okupacijų ir karų sumaištyje lietuvių kalbotyra neteko trijų jaunų savo kūrėjų: endriejaviškio Andriaus Ašmanto (1906–1941), gargždiškio Aleksandro Lengvino (1907–1940) ir suvalkiečio Mato Jurkyno (1909–1944), jau visai subrendusių kalbininkų tyrėjų, galėjusių duoti mūsų kalbos mokslui ir praktikai daug našių vaisių. „Atrodo, lyg kažkokia rykštė plakė lietuvių kalbininkus, – 1970 m. rašė Pranas Skardžius, – ir plakė gana ne-gailestingai: palyginti, per gana trumpą laiką netekome visos eilės jaunų kalbos darbininkų, pvz. A. Ašmanto, J. Laboko, A. Lengvino, I. Matusevičiūtės, E. Mikalauskaitės, J. Senkaus, na, dabar ir J. Kazlauskio; čia pat dar priskirtinas ir J. Lebedys. Argi bereikia didesnio nuostolio?“ (cit. iš [35, 145]).

APIBENDRINAMOSIOS IŠVADOS

Aleksandras Lengvinas, lietuviškos mokyklos ir Vytauto Didžiojo universiteto išugdytas kalbininkas, mažai žinomas ne tik platesnei, bet ir kalbininkų bendruomenei, nusipelno būti plačiau apžvelgtas lietuvių kalbotyros ir leksikografijos istorijoje kaip vienas iš didžiojo žodyno I ir II tomų autorių, žodžių rinkėjas, perspektyvus lietuvių kalbos tyrėjas. Nors Lengvinas nėra parašęs didesnių ar išskirtinės reikšmės kalbotyros darbų, bet ir nedideliais spaudoje paskelbtais straipsniais pasirodė kaip visiškai subrendęs lietuvių kalbos mokslininkas, galėjęs našiai dirbuotis mūsų leksikografijos ir vardyno tyrimo baruose.

Straipsnyje iš turimų skelbtų šaltinių ir naujai surastų archyvinų dokumentų rekonstruojama Aleksandro Lengvino veikla Lietuvių kalbos žodyno redakcijoje. Nurodoma jį rašius žodyno I ir II tomų tekstą, skaičius ir tvarkius jų korektūras, iš gyvosios ir raštų kalbos surinkus nemaža žodžių žodyno kartotekai (iš viso ne mažiau kaip 15 tūkstančių). Spaudoje Lengvinas pirmą kartą didžiojo žodyno istorijoje plačiai apžvelgė žodyno redakcijos darbą, apibūdino žodyno tipą, sandarą ir turinį, įvertino rengiamo darbo reikšmę lietuvių kalbai ir visuomenei. Išklėlė pamatinį redakcijos darbo siekinį – griežtai laikytis kalbos faktų autentiškumo (gyvumo) principo. Bet ar ne didžiausias Lengvino nuopelnas bus buvęs tas, kad jis, puikiai mokėdamas gimtąją žemaičių tarmę ir gerai suvokęs jos santykius su bendrine kalba, bus formavęs žodyno redakcijos nuostatas dėl tarminių, ypač žemaičių, žodžių transponavimo principų į bendrinę kalbą. Žodyno redakcijoje, be jo, autoritetingesnio žmogaus šiais klausimais tuo metu daugiau nebuvo.

Surasti archyviniai dokumentai leidžia pirmą kartą plačiau apibūdinti didžiojo žodyno redakcijos bendradarbių santykius kaip itin šiltus ir draugiškus, parodyti nuoširdų redaktoriaus Juozo Balčikonio ir kitų artimų redakcijai žmonių rūpinimąsi susirgusio bendradarbio sveikata ir jo reikalais. Visa tai, be kita ko, rodo, kokia dalykiškai stipri ir dvasiškai palanki aplinka buvo susikūrusi Balčikonio vadovaujamoje didžiojo Lietuvių kalbos žodyno redakcijoje, kokiais pagrindais formavosi savita lietuvių leksikografijos mokykla.

Gauta 2012 05 14
Parengta 2012 10 01

Literatūra ir šaltiniai

- [1] LYBERIS, Antanas. 2009. *Leksikografijos teorija ir praktika*. Sudarė Zita Šimėnaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009. 424 p.
- [2] BALČIKONIS, Juozas. *Rinktiniai raštai*. T. I. Sudarė Aldonas Pupkis. Vilnius: Mokslas, 1978. 408 p.

- [3] SKARDŽIUS, Pranas. *Rinktiniai raštai*. T. II: Bendrinės kalbos dalykai. Sudarė ir parengė Albertas Rosinas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997. 646 p.
- [4] *Lietuvių kalbos instituto Rankraščių fondas* (toliau – LKI RF), LKŽ f. 5–2, l. 25.
- [5] *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 631, ap. 7, b. 5795.
- [6] *Lietuvos mokslų akademijos archyvas* (toliau – LMAA), f. 2, ap. 1, b. 34, l. 93.
- [7] BALAŠAITIS, Antanas. *Žodžiai ir žodynai*. Vilnius: Mokslo, 1984. 143 p.
- [8] LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1031–1037.
- [9] LKI RF, LKŽ f. 5–29, 30.
- [10] LKŽ AK – *Lietuvių kalbos žodyno* Antraščių kartoteka ir Autorių kartoteka (Lietuvių kalbos instituto leksikografijos centras).
- [11] LENGVINAS, Aleksandras. Didysis lietuvių kalbos žodynas. *Lietuvos aidas*, 1937, liepos 15 d., Nr. 314, p. 2; liepos 16 d., Nr. 316, p. 2.
- [12] *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – MAB RS), f. 63–3 (LKD susirinkimų protokolai ir kiti LKD raštai).
- [13] LENGVINAS, Aleksandras. Liet. enciklopedijos vietovardžiai. *Lietuvos aidas*, 1933, rugpjūčio 16 d., Nr. 183, p. 9.
- [14] JURKYNAS, Matas. Mūsų vietovardžiai „Lietuviškojoje enciklopedijoje“. *Gimtoji kalba*, 1937, Nr. 3, p. 43–47.
- [15] LENGVINAS, Aleksandras. Darkoma Klaipėdos vietovardžių rašyba. *Gimtoji kalba*, 1936, Nr. 8, p. 125–126.
- [16] *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas*. II dalis. Vilnius: Mintis, 1976. 398 p.
- [17] LENGVINAS, Aleksandras. Žemaičių namas [su red. priedu]. *Gimtoji kalba*, 1937, Nr. 6, p. 95.
- [18] VANAGIENĖ, Birutė; VITKAUSKAS, Vytautas. Dėl žemaičių *mun-* ir *num-*. Lietuvių kalbos gramatikos tyrinėjimai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 1969, XI, p. 211–218.
- [19] LENGVINAS, Aleksandras. [Rec. kn.]: Simanas Daukantas. *Lietuvių būdas*. Redagavo ir žodynelį parengė J. Talmantas. Biografija P. Sudžiaus. Sakalo leidinys 1935 m. XXXI+373 psl. Kaina 5 Lt. *Vairas*, 1936, Nr. 7/8, p. 867–871.
- [20] LENGVINAS, Aleksandras. Užsienių lietuvių spaudos kalba. *Gimtoji kalba*, 1938, Nr. 1, p. 3–7.
- [21] LENGVINAS Aleksandras. [Rec. leid.]: *Pasaulio lietuvis*. Pasaulio Lietuvių Sąjungos laikraštis. Redaktorius leidėjas R. Skipitis, red. pavad. V. Jocaitis. Nr. 1. Kaunas, 1937. Kaina 40 ct. 24 psl. *Gimtoji kalba*, 1938, Nr. 6, p. 95–96.
- [22] LKI RF, LKŽ f. 5–13, l. 36.
- [23] LKI RF, LKŽ f. 5–15, l. 89.
- [24] LKI RF, LKŽ f. 5–6, l. 57.
- [25] LKI RF, LKŽ f. 5–2, l. 17.
- [26] LKI RF, LKŽ f. 5–2, l. 24–25.
- [27] LKI RF, LKŽ f. 5–2, l. 24.
- [28] LKI RF, LKŽ f. 5–2, l. 9.
- [29] LKI RF, LKŽ f. 5–2, l. 13.
- [30] LKI RF, LKŽ f. 5–2, l. 23.
- [31] LKI RF, LKŽ f. 5–2, l. 11.
- [32] LKI RF, LKŽ f. 5–2, l. 69–70.
- [33] LKI RF, LKŽ f. 5–6, l. 12.
- [34] LKI RF, LKŽ f. 5–8.
- [35] ROSINAS, Albertas. *Pranas Skardžius. Gyvenimas ir darbai*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011. 200 p.

ALDONAS PUPKIS

Linguist Lexicographer Aleksandras Lengvinas

Summary

To date, the personality and works of Aleksandras Lengvinas (1907–1940), the graduate of Vytautas Magnus University, are not well-known to the wide society and have not been described in detail yet. For the first time, the article aims, on the basis of data from different written sources and documents discovered in the archives, to review the life and activity of the linguist, reconstruct his linguistic views, and define his role in the history of the Lithuanian lexicography.

For a few years (1932–1939), Aleksandras Lengvinas worked in the editorial office of the Dictionary of the Lithuanian Language (in the field of onomastics, with a short break). In the editorial office, at first he dealt with various technical tasks, then he wrote the text of Volumes I and II of the Dictionary, proofread, collected more than 15 thousand words from the spoken and written language for the files of the Dictionary. Being well-educated and fluent in the native dialect, in the course of the preparation of the first volumes he distinguished himself as an intelligent adviser to Juozas Balčikonis, the editor of the Dictionary, on various editing questions as well as the most authoritative theoretician and practician in the field of transposition of words from the Samogitian dialect into the literary language. Within the historical perspective of the Dictionary, Lengvinas stands out as one of the brightest and most diligent Dictionary workers, hence referred to as the assistant of Balčikonis by others.

A comprehensive article on editing the Dictionary of the Lithuanian Language, type, structure and content thereof stands out from the scarce linguistic legacy of Lengvinas. At that time, his article was the first review in the press which, among other things, highlighted the key rule followed by the editorial board of the Dictionary to strictly adhere to the principle of authenticity (aliveness) of words and illustrative material. The principle of the authenticity of linguistic facts is also emphasised in his written works in the field of onomastics.

The current article also describes, on the basis of the illness history of Lengvinas, warm and friendly relations of the editorial staff of the Dictionary, revealing the favourable working and spiritual environment where the first volumes of the Dictionary of the Lithuanian Language were prepared and where the original school of the Lithuanian lexicography has emerged.

Key words: history of linguistics, lexicography, dictionary, transposition, Samogitian dialect, authenticity